

Rituaalit olivat tärkeä osa antiikin elämää

14.11.2024

Rituaalit yhdistetään usein uskontoihin ja ennen muuta erilaisiin juhliin ja kirkollisiin tapahtumiin. Joulu, pääsiäinen, avioliittoon vihkiminen ja kuolema ovat esimerkkejä ajankohdista ja tilanteista, joissa rituaalit näkyvät elämässämme. Meillä on runsaasti rituaaleja aivan jokapäiväisessä elämässämme. Emme vain tiedosta monien asioiden olevan sellaisia. Televisiosarjan seuraaminen tai ruokarukous ovat tästä eräitä esimerkkejä.

Itse asiassa rituaaleja on ollut kautta ihmiskunnan historian. Esimerkiksi antiikin aikana niiden merkitys oli suuri. Rituaalit olivat huomattava ja näkyvä osa antiikin ihmisten arkea, olipa kyse niin työteosta, perhe-elämästä kuin sodasta. Jumaluus oli aktiivisesti läsnä arjessa ja jumaliin turvauduttiin ja niiltä pyydettiin suojelusta arkisille toimille.

Rituaali käsitteenä

Rituaalin käsite ei ole täysin yksiselitteinen. Arkikielessä ja tieteellisessä kontekstissa sillä tarkoitetaan usein eri asioita. Myös eri tieteenaloilla rituaali käsitteenä saa erilaisia merkityksiä; esimerkiksi viestintätieteessä ja uskontotieteessä rituaali käsitetään toisistaan poikkeavasti. Lauri Honko (1983) onkin todennut, että yksiselitteistä, kaikille tieteenaloille sopivaa määritelmää ei ole olemassa.

Rituaalit voidaan laajasti määritellä yhteiskunnallisesti orientoituneiksi toimintatavoiksi. On olemassa yhteisöllisiä ja yksilöllisiä rituaaleja, jotka ovat joko uskonnollisia tai profaaneja eli maallisia. (Haasio ym., 2024.)

Jumaluus on kaikkialla

Erilaisilla rituaaleilla oli niin antiikin Kreikassa kuin Roomassakin iso merkitys. Tuolloin maallista ja hengellistä elämää ei eroteltu toisistaan vaan ajatuksena oli, että rituaalit ovat kaikkialla. Siksi niiden merkitys korostui entisestään. Erilaiset uskonnolliset rituaalit olivat osa julkista elämää. Tämä piirre on havaittavissa myös tänä päivänä: eduskunnan avajaisiin liittyvä jumalanpalvelus on siitä hyvä esimerkki.

Kreikassa ”[…] jumaluudet olivat lukemattomia, kaikkialla nousi uhrisavu kohti taivasta, puhumattakaan yli-inhimillisen läsnäolosta käytännöllisesti katsoen koko Kreikan kirjallisuudessa”, kuten Zilliacus (1979, 9) on todennut.

Teatterin synty ja rituaalit

Teatterin synty liittyy keskeisesti rituaalien syntyyn. Draama syntyi Dionysos-jumalan palvonnan yhteydessä ja jakaantui kahteen lajiin, tragediaan ja komediaan. Dionysos oli näyttämötaiteen, viinin ja päihtymyksen jumala, jonka kunniaksi järjestettiin Anthesteria-juhla. Sen rituaalimenot olivat salaisia, mutta niihin liittyi uhrimenoja, joiden on todettu vaikuttaneen merkittävästi draaman syntyyn.

Teatterilla ja rituaaleilla on edelleen paljon yhteistä. Monia rituaaleja voidaan pitää eräänlaisina teatteriesityksinä. Tarkka käsikirjoitus vuorosanoineen, musiikki ja eleet ovat tästä osoituksena. Esimerkiksi jumalanpalvelus tai wiccojen noitapiiri täyttävät kaikki teatteriesityksen edellytykset.

Bakkanaalit

Aluksi Bacchuksen kulttia eli bakkanaaleja viettivät naiset kolmasti vuodessa. Sitten vuonna 186 eaa. Rooman senaatti kielsi niiden viettämisen, koska rituaaliin tulivat mukaan myös nuoret miehet. Väitettiin, että juhlissa harrastettiin hetero- ja homoseksuaalisia suhteita ja raiskauksia tapahtui runsaasti. Bakkanaaleja järjestettiin myös aiempaa useammin, jopa viidesti kuukaudessa. Toiminnan tiedetään kuitenkin jatkuneen salassa ainakin vuoteen 395 jaa. saakka.

Pahimmissa skenaarioissa Bacchuksen kulttiin liitettiin jopa ihmisuhreja. On kuitenkin hyvä muistaa, että Titus Liviuksen ja muiden kultin vaiheista kirjoittaneiden antiikin kirjailijoiden kuvaukset perustuivat usein kuulopuheisiin ja ne saattoivat olla jossain määrin liioiteltuja ja tarkoitushakuisia. Joka tapauksessa kyse oli humalan ja seksuaalisuuden liitosta, jotka usein olivat osa antiikin riittejä ja rituaaleja.

Eleusiin mysteerit

Kolmas tunnettu antiikin aikana vietetty rituaali oli Eleusiin mysteerit, jota tiedetään vietetyn 1500 vuoden ajan aina ajanlaskun alkuun saakka. Aluksi osallistuja kävivät läpi puhdistautumisriitit Ateenassa ja marssivat sitten noin 30 kilometriä Eleusiin. Siellä he kuuntelivat kultin pyhät kirjoitukset ja siirtyivät sitten mysteeritemppeliin saamaan yliluonnollisia kokemuksia. Yhdeksän päivän ajan osallistujat näkivät näkyjä ja tekivät erilaisia

kulttiin kuuluvia rituaaleja. Niiden ilmaiseminen ulkopuolisille oli ehdottoman kiellettyä ja siksi yksityiskohtaisempia tietoja Eleusiin mysteereistä ei ole säilynyt.

Se lienee varmaa, että ainakin osa näyistä johtui erilaisten huumaavien aineiden käytöstä. Punakärpässieni oli antiikin käytetyin huume ja nimenomaan erilaiset hallusinogeenit lienevät liittyneet keskeisesti Eleusiin mysteereihin (Nykänen, 2021).

Antiikin rituaalit tarjosivat tilaisuuden seurata viihdettä, juhlia, lisätä yhteisöllisyyttä ja opettaa kansaa. Kaikki nämä piirteet löytyvät myös nykypäivän rituaaleista. Myös kotialttarit, eri ammattikuntia suojelevat jumalat, joille pyhitettiin ja vakaa usko keskuudessamme vallitsevaan jumaluuteen, olivat tyypillisiä antiikin ajalle.

Sanotaan, että historiasta voi oppia. Kun tarkkailee antiikin rituaaleja, löytyy yhtymäkohtia rituaaleihin, juhlatapoihin ja uskonnollisiin toimituksiin. Rituaalit kulkevat ihmiskunnan mukana, ne kehittyvät ajassa, mutta samaan aikaan tuovat pysyvyyttä ja jotain mihin tarttua – luovat yhtenäisyyttä. Rituaalit kuvaavat yhteistä ymmärrystä, miten jokin asia kuuluu järjestää, hoitaa, juhlia tai pyhittää.

Ari Haasio
FT, yliopettaja
SeAMK

Markku Mattila
FT, dosentti
Siirtolaisuusinstituutti

Elisa Kannasto
FT, koulutuspäällikkö
SeAMK

Artikkelin kirjoittajat ovat kokeneita tutkijoita ja tieteen popularisoijia, jotka ovat kirjoittaneet niin tieteellisiä artikkeleita kuin lukuisia tietokirjoja.

Lähteet

Haasio, A., Mattila, M. & Kannasto, E. (2024). *Riitit ja rituaalit.* Avain.

Honko, L. (1983). *Uskontotieteen oppisanasto.* Turun yliopisto.

Nykänen, J. (2021). *Nahanluoja*. Kuvataiteen maisterin opinnäyte. Taideyliopiston kuvataideakatemia.

Zilliacus, H. (1979). Jumalat ja jumaluus klassisen ajan Kreikassa. Teoksessa Maarit Kaimio, Paavo Castrén & Jorma Kaimio (toim). *Antiikin myytit ja uskonnot.* Otava, 9–20.